

การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของป่ากับหลักพุทธธรรม
ในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท
An Analytical Study of Forest Relation and Buddhadama
Principle in View of Therawada Buddhism

ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ, ปัญญา นามสง่า และ เสถียร สระทองให้^๑
Prapath SriKulkit, Panya Namsagar and Sathearn Srathonghai

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาเรื่องป่านัยทั่วไป และนัยทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าเกี่ยวกับป่าตามทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับหลักพุทธธรรมตามทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท งานวิจัยนี้เป็นการวิจัย เชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ป่าเป็นธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกโดยเป็นที่อยู่อาศัย เช่น วิหาร อาราม ศาลา ธรรมสภา เป็นต้น ตามนัยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

คุณค่าของป่าตามทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า คุณค่าของป่าด้านสังคมและวัฒนธรรมประเพณี และคุณค่าของป่าในฐานะเป็นสถานที่ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับหลัก พุทธธรรม พบว่าความสัมพันธ์ของป่าในฐานะที่เป็นเสนาสนะป่าที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติธรรม และความสัมพันธ์ของป่ากับพระรัตนตรัย เป็นต้น

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์, ป่ากับพุทธธรรม, พระพุทธศาสนาเถรวาท

^๑ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Abstract

This research have Three objectives : 1) to study the Vana [forest] in general view and Theravada Buddhism view 2) to study the value of the forest in Theravada Buddhism 3) to analyze the relationship of forest and Buddha-dhamma in Theravada Buddhism. This research is documentary research. It could be concluded from the study that :

The “forest” word which is the forest relating with the Buddha and his followers appearing in Buddhist textbook in Theravada Buddhism. The value of the forest in Theravada Buddhism from the study that : In the way of Buddhism It is found that by the way of social welfare and culture etc. The quality of the forest should be dwelling place of people but the connection between Buddhist doctrine is found that the connection of forest as a resting place of priest and it should support moral practice of priest for worship of triton Gem etc.

Keywords: Relationship, forest and Buddha-Dhamma, Theravada Buddhism

บทนำ

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคและยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ

ความสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้ากับป่า พระพุทธเจ้าทรงประสูติจากพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายากลางดินใต้โคนต้นไม้ในสวนป่าอุทยานแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งมีชื่อว่าสวนลุมพินี^๒ พระองค์ตรัสรู้ภายใต้ต้นโพธิพฤกษ์^๓ ณ บริเวณป่าของเมืองอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ซึ่งเป็นป่าที่สงบเงียบ มีแม่น้ำใสสะอาดไหลผ่าน มีหาดสวยงาม และมีหมู่บ้าน คนเลี้ยงวัวอยู่ไม่ไกล พอจะพึ่งพาอาหารได้อย่างสะดวกพอสมควร และ ณ บริเวณป่าไม้ที่เงียบสงบนี้เอง เป็นเหตุให้พระองค์ได้บรรลุสัจธรรม กลายเป็นพระพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์ ทรงประกาศธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนะ^๔ ในวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของพระองค์ ป่าก็เข้ามามีบทบาทสำคัญอีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ต้นไม้รังคู่กลางพื้นดิน ในสวนป่าอุทยานชื่อว่าสาละวัน ใกล้เมืองกุสินารา^๕ เมื่อก้าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในป่าไม้ทั้งสิ้น ดังนั้นป่าไม้จึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และธรรมชาติของป่าไม้นั้นเอง ได้มีส่วนสำคัญต่อการสื่อให้คนมากมายในสมัยพุทธกาลได้เข้าถึงความจริงชั้นสูงสุด

ดังนั้น ผู้วิจัยและคณะจึงต้องการที่จะศึกษาถึงความหมายของป่า คุณค่าของป่าที่สอดคล้องกับการประพฤติปฏิบัติธรรม และความสอดคล้องของป่ากับหลักพุทธธรรมตามทรรศนะพุทธศาสนาเถรวาท ว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหลักธรรมและวิถีชีวิตตามแนวพุทธอย่างไร เพื่อจะได้นำหลักธรรมมาเป็นประโยชน์ในทางวิชาการและการดำเนินชีวิตต่อไป

^๒ ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๘๙/๖๖๓.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑.

^๔ ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๙๐/๖๖๓.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๕/๑๔๕.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาเรื่องป่าตามนัยทั่วไป และตามนัยทาพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาคุณค่าเกี่ยวกับป่าตามทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของป่ากับหลักพุทธธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับภาษาบาลี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับ มจร. ๒๕๖๐ และ ปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทธิมรรค เช่น วิสุทธิมรรค วิมุตติมรรค เป็นต้น และตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนาอื่น ๆ นอกจากนี้ยังได้มุ่งศึกษาหนังสือที่เกี่ยวกับในส่วนของนักวิชาการไทย เช่น หนังสือพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้ (๑) ศึกษารวบรวมข้อมูลหลักฐานจากเอกสารระดับปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ (๒) ศึกษารวบรวมข้อมูลหลักฐานจากเอกสารระดับทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีและภาษาไทย พจนานุกรมคัมภีร์บาลีและฉบับภาษาไทย และตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งหนังสือ บทความ เอกสารงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง (๓) การวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อให้ได้ข้อมูล เรียบเรียง สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องทราบ (๔) วิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลและงานเขียนสารนิพนธ์ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ (๕) เรียบเรียงเนื้อหาของแต่ละบทๆ ให้สอดคล้องกัน (๖) สรุปผลการศึกษาโดยเขียนรายงานในรูปแบบพรรณนา นำเสนอผลการศึกษา ข้อเสนอแนะ จัดพิมพ์เข้ารูปเล่ม

ผลการวิจัย

คำว่า “ป่า” หมายถึง ป่าหรือสวนป่า (เสนาสนะป่า) ที่เรียกว่า อารามบ้าง วิหารบ้าง ธรรมศาลา บ้าง ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้าและป่าที่มีคุณลักษณะในการเกื้อกูลต่อการปฏิบัติ คำว่า “ความสัมพันธ์ของป่ากับหลักพุทธธรรม” หมายถึง ป่าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสาวก คุณสมบัติของป่าในการเป็นที่อยู่อาศัย การสร้างวิหารธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม ตลอดจนการตีความป่ากับหลักธรรมที่สะท้อนให้เห็นคุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาในพระพุทธศาสนา ผลจากการวิจัยพบว่า

ป่าหรือต้นไม้ ตามนัยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายบาลี จากการศึกษาพบว่า

๑. ปาริฉัตตก์ คือต้นทองหลาง เป็นชื่อต้นไม้ประจำสวรรค์ชั้นที่ ๒ คือ ชั้นดาวดึงส์ อยู่ในสวนนันทวัน ของพระอินทร์หรือท้าวสักกะจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในพรรษาที่ ๗ ภายหลังตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จประทับภายใต้ร่มไม้ปาริฉัตตก์ (หรือปาริฉัตร ปาริชาติ) ณ ดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธรมาดาตลอดสามเดือนพระพุทธรมาดาได้ทรงบรรลुพระโสดาปัตติผล ส่วนเทพยดาในโลกธาตุที่มาประชุมฟังธรรมบรรลุผลสุดท้ายจะประมาณ

๒. พหูตตนิโครธ ต้นไทรที่อยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ปีผลิมาณพได้พบพระพุทธเจ้าและขอบวชที่พหูตตนิโครธนี้ ครั้นบวชล่วงไปแล้ว ๗ วัน ก็ได้บรรลุพระอรหัตตพระมหาสาวกมหากัสสปะ (เดิมชื่อ ปีผลิมาณพ) ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางถือธุดงค์

๓. ต้นพระศรีมหาโพธิ ต้นโพธิ ต้นโพธิที่พระพุทธเจ้าประทับภายใต้ร่มเงาของต้นพระศรีมหาโพธิ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ในวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ภายใต้ร่มเงาของต้นพระศรีมหาโพธิแห่งนี้ นับเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน

ในรัชสมัยรัชการที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยได้พันธุ์ต้นมหาโพธิ์จากต้นโพธิ์ตรัสรู้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ซึ่งดินแดน ณ ที่นั้นได้เปลี่ยนชื่อมาเรียกว่า ตำบลพุทธคยา รัฐพิหาร นับเป็นการได้พันธุ์ ต้นมหาโพธิ์ตรัสรู้โดยตรงครั้งแรก นำมาปลูกไว้ ณ วัดเบญจมบพิตร และวัดอัมพวันนimitr

๔. ต้นมูจลินทร์ หรือต้นจิก ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วถึงสัปดาห์ที่ ๖ ทรงประทับภายใต้ร่มเงาของต้นไม้จิกอันมีชื่อว่า มูจลินทร์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ใกล้ ๆ กับต้นพระศรีมหาโพธิ์พระพุทธเจ้าประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นมุจลินทร์เป็นเวลา ๗ วัน โดยมีพญามุจลินทร์นำคราขมาวางขนดแผ่พังพานปกป้องพระองค์ จากสายลมและสายฝน พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานแสดง ความสุขที่แท้ อันเกิดจากการไม่เบียดเบียนกัน

๕. ต้นราชยตนะ หรือต้นไม้เกตุ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วถึง สัปดาห์ที่ ๗ ทรงประทับภายใต้ร่มเงาของต้นไม้เกตุอันมีชื่อว่า ราชายตนะ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ ใกล้ ๆ กับต้นศรีมหาโพธิ์ พระพุทธเจ้าประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ วัน นับเป็นสัปดาห์สุดท้ายแห่งการเสวยวิมุตติสุข ณ ที่นี้มีพ่อค้า ๒ คนนำกองเกวียนค่าขายจากแดนไกล คืออุกกลขนบท ได้ถวายเป็นยาคูเดินทาง สัตตบุณย สัตตัก่อนแต่พระพุทธเจ้าพ่อค้าทั้งสองคือ ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้แสดงตนเป็นปฐมอุบาสกถึงสรณะ ๒ คือ ถึงพระพุทธ และพระธรรม

๖. ต้นสาละ เป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งในดินแดนชมพูทวี มิได้เป็นชนิดเดียวกับต้นรังหรือต้นสาละลังกา ที่ปลูกหรือพบในประเทศไทย แต่อย่างไร ต้นสาละเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ จนถึงปรินิพพาน พระพุทธองค์ทรงประสูติภายใต้ต้นสาละใหญ่ ณ อุทยานลุมพินีซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ กับกรุงเทวทหะ แคว้นโกลิยะ ยามนั้นแดดอ่อนดวงตะวันยังไม่ขึ้นตรงศรีษะเป็นวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ยามนั้นอากาศโปร่ง ต้นไม้ในป่าสาละอุทยานลุมพินี กำลังผลิติดอกออกในอ่อน ดอกไม้บานาพรรณ กำลังเบ่งบาน ส่งกลิ่นเป็นที่จำเริญใจ ครั้นยามที่ ๓ ของวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ภายใต้อร่มเงาพระศรีมหาโพธิ์ ภายใต้อป่า สาละ ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ณ ตำบลอรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ครั้น วันเพ็ญเดือน ๘ สองเดือนภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระพุทธองค์เสด็จมาถึงบริเวณป่าสาละอันร่มรื่น ณ อุทยานมฤคทายวันหรือ อสิปตนมฤคทายวัน ทางทิศเหนือใกล้เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาถกณฑ์แรก คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ พระรัตนตรัยเกิดครบบริบูรณ์ครั้งแรกในโลกนี้ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ครบ ๘๐ พรรษาได้เสด็จถึงสาละวันอุทยานหรือสวนป่าไม้สาละของมัลลชัตริย์ ใกล้เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ เป็นเวลาใกล้ค่ำของวันเพ็ญ เดือน ๖ วันสุดท้ายก่อนการกำเนิดพุทธศักราช พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดที่บรรทมระหว่างต้นสาละใหญ่ ๒ ต้น ทรงเอนพระวรกายลงโดยหันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ประทับไสยาสน์แบบสี่เหลี่ยมเป็นอนุฐานไสยา คือ เป็นการนอนครั้งสุดท้ายจนสังขารดับ

๗. อปชาลนิโครธ ต้นไทรที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ ๕ ภายหลังทรง ตรัสรู้ พระพุทธองค์ประทับนั่งภายใต้ร่มเงาของอปชาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ต้นอปชาลนิโครธอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นศรีมหาโพธิ์

๘. อัสนัตถพฤกษ์ คือต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม อันเป็นสถานที่ซึ่งพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๙. อานันทมหาโพธิ์ เป็นต้นโพธิ์ตรัสรู้ที่เป็นหน่อของต้นเดิมที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ร่มเงาได้ตรัสรู้ ได้นำเมล็ดไปปลูกเป็นต้นแรกในสมัยพุทธกาล โดยพระอานนท์เป็นผู้ดำเนินการปลูกที่ประตู่วัดพระเชตะวัน มหาวิหาร พระนครสาวตถิ แคว้นโกศล ต้นโพธิ์นั้นเรียกว่า อานันทมหาโพธิ์ ทุกวันนี้ยังปรากฏอยู่

ทั้งนี้เวลาที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่พระเชตะวันมหาวิหารนั้น แต่ละปีพระพุทธเจ้าประทับเพียงปีละ ๓ เดือนในฤดูพรรษาส่วนอีก ๙ เดือนนอกพรรษา พระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปสู่ที่อื่นเสียปีละ ๙ เดือน ชาวนครสาวตถิก็เกิดวิปฏิสารร้อนใจ ใคร่ทูลให้ประทับอยู่ตลอดปี พระพุทธเจ้าทรงทราบความทุกข์ของชาวเมือง จึงรับสั่งให้พระอานนท์นำเมล็ดจากต้นศรีมหาโพธิ์ มาปลูกไว้หน้าประตูมหาวิหารเชตะวัน เพื่อเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ เพื่อว่าสมัยใดที่พระพุทธเจ้าไม่ประทับพักอยู่ มหาชนจะได้บูชาต้นโพธิ์นั้นแทนองค์พระพุทธเจ้า

สวนและป่า (ส่วนป่า) ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายบาลี จากการศึกษาพบว่า

๑. ชิวกัมพวัน คือ สวนมะม่วงของหมอชิวโกมารภัจจ ได้ถวายเป็นสังฆารามด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้าและปรารถนาจะเข้าเฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง หมอชิวโกมารภัจจซึ่งบรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันและเป็นแพทย์ประจำพระองค์พระพุทธเจ้า ได้สร้างวัดถวายในสวนมะม่วงแห่งนี้ชิวกัมพวันอยู่ในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ

๒. ตโปทาราม สวนซึ่งอยู่ใกล้บ่อน้ำพุร้อน ชื่อตโปตาอยู่ใกล้ภูเขาเวภารบรรพต ใกล้พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ สถานที่แห่งนี้พระพุทธเจ้าเคยทำนิมิตต์โอกาสแก่พระอานนท์

๓. ปาจิณวังสหายวัน ป่าปาจิณวังสหายวัน อยู่ในแคว้นเจตี เป็นที่ตั้งสำนักของพระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าพระอนุรุทธะ พระมหาสาวกองค์หนึ่งซึ่งเป็นเจ้าชายในศากยวงศ์ เรียนกรรมฐานได้บรรลุพระอรหัต ณ ที่นี้

๔. ปาวาริกัมพวัน เป็นสวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี อยู่ในเมืองนาลันทา ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งในแคว้นมคธ อยู่ห่างจากพระนครราชคฤห์ ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับแรมหลายครั้ง

๕. เกสกลาวัน เป็นป่าไม้สีเขียว ใกล้เมืองสูงมารคีรีนครหลวงของแคว้นภัคคะ ในพรรษาที่ ๘ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาอยู่ที่เกสกลาวัน

๖. ปามหาวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นป่าใหญ่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปทรงพักผ่อนระหว่ำประทับอยู่ที่นิโครธารามซึ่งเป็นอารามที่พระญาติสร้างถวาย พระพุทธเจ้า ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์เช่นกัน พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ ๑๕ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ที่นิโครธาราม

๗. ปามหาวัน นครเวสาลี เป็นป่าใหญ่ ใกล้เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ในพรรษาที่ ๕ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ พระพุทธเจ้า ประทับจำพรรษาอยู่ที่กุฎาคารในปามหาวัน นครเวสาลี ณ ที่นี้ พระบรมศาสดาทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก

๘. มัททกุจฉิมิคทายวัน มีความหมายถึง ป่าเป็นที่ถ้อยแก่อื้อชื่อ มัททกุจฉิ อยู่ที่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงทำนิมิตต์โอกาสแก่พระอานนท์

๙. มิคจิรวน ป่ารักขิตวันอยู่ในแดนบ้านปารีเลยยกะ ใกล้เมืองโกสัมพี แคว้นวังสะ ในพรรษาที่ ๑๐ ภายหลังจากทรงตรัสรู้พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยอยู่ในป่ารักขิตวัน ด้วยทรงปลีกพระองค์จากพระสงฆ์ผู้แตกกัน ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี พญาช้างปารีเลยยกะ คอยเฝ้าปรนนิบัติรับใช้พระองค์ ในป่ารักขิตวัน

๑๐. ไร่ฝ้าย ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จแวะเข้าไปประทับพักอยู่ที่ไร่ฝ้ายแห่งหนึ่ง คณะสงฆ์ ๓๐ คน ชื่อคณะภัททวัคคีย์ได้พากันเข้ามาที่ไร่ฝ้ายแห่งนี้ เพื่อเที่ยวตามหาหญิงแพศยาผู้ลักท่อเครื่องประดับหนีไปเมื่อได้พบพระพุทธเจ้าและได้ฟังเทศนาอนุพุทพิกถา (เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอธยายตัวของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ) จากนั้นพระพุทธองค์ทรงเทศนาอริยสัจ ๔ (คือความจริงอย่างประเสริฐมี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) คณะภัททวัคคีย์ ทั้ง ๓๐ คนได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขออุปสมบท

๑๑. ลัฏฐิวัน สวนตาลหนุ่ม อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระนครราชคฤห์ เจริญเขาปัพพาระ แคว้นมคธ ณ กาลนั้นเป็นตอนปลายของพรรษาที่ ๑ ภายหลังจากทรงตรัสรู้

พระเจ้าพิมพิสาร ราชารู้ครองแคว้นมคธพร้อมด้วยราชบริพาร ๑๑ นหุต (๑ นหุต=๑๐,๐๐๐ จึงเป็นจำนวนหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นคน) เสด็จต้องรับพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสาวกซึ่งเสด็จถึงพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ลัทธิวันบรรดาราชบริพารเหล่านี้ยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา จึงแสดงอาการกริยาต่าง ๆ กัน บางพวกถวายเป็นบิณฑบาต บางพวกประนมมือ บางพวกกล่าววาจาปราศรัย บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนั่งอยู่พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามนำพระอรุเวลกัสสปะ ผู้เคยเป็นคณาจารย์ใหญ่หัวหน้าชฎิลสามพี่น้อง เป็นผู้ที่ยาวนครราชคฤห์นับถือมากพระพุทธองค์ทรงถามว่า ทำไมจึงเลิกบูชาไฟ พระอรุเวลกัสสปะกราบทูลประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเดิม บรรดาราชบริพารทราบแล้วก็เชื่อถือ จึงตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาที่พระองค์แสดงพระเจ้าพิมพิสารและ ราชบริพารจำนวนมาก เมื่อสดับพระธรรมเทศนาได้ธรรมจักขุ พระเจ้าพิมพิสารประกาศพระองค์เป็นอุบาสก ณ ที่นี้

๑๒. ลุมพินีวัน เป็นสวนที่ประสูติของพระพุทธเจ้าภายใต้ต้นสาละใหญ่ ในเวลาใกล้เที่ยง เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ วันศุกร์ ปีกจอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เป็นสังเวชนียสถาน ๑ ใน ๔ แห่ง ตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ และกรุงเทวทหะ แคว้นโกลิยะ (ปัจจุบันนี้ อยู่ในตำบลลุมพินี แขวงเปชวาร์ ในเขตประเทศเนปาล ห่างจากเขตแดนประเทศอินเดีย ไปทางเหนือประมาณ ๖ กิโลเมตรครึ่ง บัดนี้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นสิทธารถนคร

๑๓. เวฬุวัน เป็นป่าไผ่ สวนที่ประสาธน์ของพระเจ้าพิมพิสารราชารู้ครองแคว้นมคธ อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากพระนครราชคฤห์ เป็นที่ร่มรื่นสงบเงียบ มีทางไปมาสะดวก ภายหลังจากพระเจ้าพิมพิสารทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ได้ธรรมจักขุประกาศพระองค์เป็นอุบาสก ณ ลัทธิวัน พระเจ้าพิมพิสาร จึงทรงพระราชดำริหาที่ประทับให้พระพุทธเจ้า ทรงเห็นว่าพระราชอุทยานเวฬุวันสวนไผ่เหมาะสม จึงถวายเป็นสังฆาราม พระพุทธเจ้าทรงรับและประทานพุทธาณุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทายกถวายได้ การถวายอารามเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ณ ที่นี้ นับเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา

๑๔. สักกะ เป็นดงไม้ที่อยู่ในชมพูทวีปตอนเหนือ แถบเทือกเขาหิมาลัยในเขตป่าหิมพานต์

๑๕. สาโลทยาน สวนป่าไม้สาละของมัลลกษัตริย์ ราชารู้ครองแคว้นมัลละ ตั้งอยู่ใกล้เมืองกุสินารา พระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มไม้ต้นสาละใหญ่ ๒ ต้นในสาโลทยาน ในยามค่ำของวันเพ็ญเดือน ๖ ปีมะเส็ง วันสุดท้ายก่อนเริ่มพุทธศักราช

๑๖. หิมพานต์ ป่าหิมพานต์เป็นป่าใหญ่เชิงเขาหิมพานต์ ซึ่งเป็นภูเขาสูงใหญ่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป พระนาลกะ หนึ่งในพระมหาสาวก หลานชายของอสิตดาบสออกบวชตามคำแนะนำของลุง และไปบำเพ็ญสมณธรรมรอกการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ ป่าหิมพานต์ ครั้นพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้มาทูลถามเรื่องโมไนยปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติธรรมที่ทำให้เป็นปราชญ์) และกลับไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าหิมพานต์ ได้บรรลุ พระอรหัตแล้ว ดำรงอายุอยู่อีก ๗ เดือน ก็ปรินิพพานในป่าแห่งนี้

๑๗. อนุปิยอัมพวัน สวนป่าไม้มะม่วง อนุปิยอัมพวัน ในเขตอนุปิยนคร แขวงมัลลชนบท พระมหาบุรุษเสด็จพักแรม ณ ที่นี้ ๗ วัน ครั้น วันที่ ๘ จึงเสด็จดำเนินจากอนุปิยอัมพวัน เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยกิริยาสงบอยู่ในอาการสังวร สมควรแก่ภาวะของสมณะเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของทุกคน ที่ได้เห็น พวกราชบุรุษนำความที่ได้พบเห็นไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร มีรับสั่งให้สะกดรอยติดตามเพื่อทราบความเท็จจริงของพรพชิตเสขรูปนี้ ครั้นทรงสดับความจริงแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงพระประสงค์ จะได้พบกับพระมหาบุรุษ ต่อมาเจ้าชายศากยวงศ์ทั้ง ๖ คือพระภัททิยะ พระอนุรุทธะ พระอานนท์ พระภัคคุ พระกิมพิละ พระเทวทัต และมีบาลีอำมาตย์ ช่างกลบกรบ รวมเป็น ๗ พร้อมใจออกบรรพชา ได้ออกบวช ณ สวนป่าไม้ มะม่วงอนุปิยอัมพวันแห่งนี้

๑๘. อัมพปาลีวัน สวนที่หญิงแพศยาชื่อ อัมพปาลี ถวายเป็นสังฆาราม ไม่นานก่อนพุทธปรินิพพาน อยู่ในเขตเมือเวสาลี แคว้นวัชชี (แพศยา หมายถึง หญิงหาเงินในทางร่วมประเวณี หรือ โสเภณีในปัจจุบัน)

๑๙. อสิปตนมฤคทายวัน คือป่าที่ให้ภัยแก่เนื้อชื่อ อสิปตนะอยู่ใกล้เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ณ ป่าแห่งนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (พระสูตรว่าด้วยการยังธรรมจักรให้เป็นไป) ประทานปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ รูป ในวันเพ็ญ เดือน ๘ พระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้เกิดขึ้นบริบูรณ์ในกาลนั้น ณ ป่าอสิปตนมฤคทายวัน

คุณค่าของป่าในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ดังนี้ ๑) คุณค่าของป่าด้านธรรมชาตินิยม ๒) คุณค่าของป่าด้านสังคมและวัฒนธรรมประเพณี ๓) คุณค่าของป่าด้านจิตสำนึก ๔) คุณค่าของป่าในฐานะเป็นสถานที่ควรอยู่ปฏิบัติธรรม ๕) คุณค่าของป่าในฐานะเป็นสถานที่ที่อยู่อาศัย (ที่พระพุทธเจ้าและพุทธสาวกเคยพำนัก) ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่า

หรือส่วนป่ากับหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา จากการศึกษาสามารถประมวลได้ดังนี้ ความสัมพันธ์ของป่าในฐานะที่เป็นเสนาสนะป่าที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติธรรม ความสัมพันธ์ของป่าที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ธรรม ความสัมพันธ์ของป่ากับการแสดงพระธรรมเทศนา ความสัมพันธ์ของป่ากับพระรัตนตรัย ความสัมพันธ์ของป่ากับการแสดงธรรม ความสัมพันธ์ของป่ากับ “ความเลื่อมใสศรัทธา” ความสัมพันธ์ของป่าในฐานะแห่ง “ความเมตตา และความกตัญญู” ความสัมพันธ์ของป่ากับ “การเจริญสมาธิ และปัญญา” ความสัมพันธ์ของป่าในฐานะที่เกื้อต่อการ “ปฏิบัติดุจดั่งคฤหัสถ์” ความสัมพันธ์ของป่าในฐานะที่เป็น “กัลยาณมิตร” ความสัมพันธ์ของป่าในฐานะที่เป็น “กัลยาณมิตร” ความสัมพันธ์ของป่าในฐานะที่เป็น “ฐานกำจัดกิเลส”

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) ในการศึกษาเรื่องป่ามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม เพราะป่าเป็นแหล่งกำเนิดธรรมชาติ และต้นน้ำลำธาร ควรส่งเสริมการปลูกและการอนุรักษ์ป่า

๒) ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนปลูกป่าและส่งเสริมการปลูกป่าที่เกี่ยวกับพุทธประวัติและพระสาวก

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ยังมีเรื่องที่น่าสนใจและวิจัยอยู่อีกหลายประเด็น เพื่อประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป ดังนี้

๑) ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักธรรมเกี่ยวกับป่าในฐานะเป็นจุดกำหนดของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม

๓) ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องวัดป่าหรือเสนาสนะป่าในฐานะที่เป็นอารามที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม

๕๐ วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มจร วิทยาเขตแพร่ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐)

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**

๒๕๐๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

